משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות, תחום גנים בוטנים והקלאות יישובית
ושירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ)

המלצות לגינה קהילתית- חודש נובמבר

מאת שי שחל – יועץ למשרד החקלאות ופיתוח הכפר במיזם חקלאות יישובית

תודה לליאור אברהם, אלעד טנא וצפריר גל, שעברו על הדפון והערותיהם עזרו לשפרו

עריכה מקצועית: אביגיל הלר

חודש נובמבר הוא חודש סתווי מובהק. במהלך חודש זה מתרחש המעבר מן הסתיו אל החורף, ובד"כ מתרחשת ירידה בטמפרטורה ובמשך שעות האור ועליה בכמות המשקעים. כחודש מעבר, נובמבר מתאפיין בשונות גדולה במהלך החודש וכן בין השנים, לכן כדאי כבר להכין את המגפיים, אבל עדיין לא לאפסן את הסנדלים.

<u>בגן הנוי</u> ניתן להפחית בהשקיה ואף להפסיקה לפרקים (תלוי באירועי הגשם ותדירותם). עם זאת יש להיות קשובים לצרכי הצמחים. שכן, עצירת גשמים ו/או כמות משקעים נמוכה עלולים לא להספיק ואז נדרשת השקיה. נובמבר הוא זמן מצוין לטמון פקעות ולזרוע צמחי בר ותרבות בגינה.

<u>בגן הירק</u>
בגן הירק ניתן להמשיך עם שתילה של ירקות חורפיים כגון: מיני מצליבים (ברוקולי, כרובית, כרוב, קולרבי, קייל), חסה, תות שדה, ולזרוע אפונים, תרד, סלק, שננות שום (בתחילת החודש), שננות בצל (אמצע החודש), פול ופקעות תפו"א (רצוי בגדודיות צרות שגובהן 30-20 ס"מ). נקטין לקראת סוף החודש את כמויות ההשקיה ואף נעצור אותה אם ירד גשם במידה מספקת. מתי להשקות ומתי לא, תלוי בגורמים רבים ואין דין הנגב כדין השפלה או הגליל. לכן עלינו להכיר את הקרקע בה אנו עובדים, את יכולתה לקלוט ולשמר מים ולבחון אותה באופן תדיר. בד"כ בגידול ירקות, אם ראינו סימני עקה בגידול, סביר להניח שנראה את התוצאה ביבול. על ירקות הגינה לא רק לשרוד, אלא לשגשג ולכן אל לנו למנוע מהם מים. לשתילות החדשות מומלץ להכין את הקרקע בערוגות מוגבהות של כ10 ס"מ שיאפשרו ניקוז טוב יותר במקרה של ריבוי משקעים.
נובמבר הוא חודש טוב לשתילות של מיני תבלינים כגון: מיני סוככיים (סלרי, שמיר, פטרוזיליה, כוסברה), חומעה, עירית ועוד.

<u>בבוסתן</u>
סוף עונת המנגו ותחילת עונת התפוזים. זה הזמן לסיים את קטיף פירות הקיץ ולהכין את העצים לקראת החורף, בין אם על ידי גיזום או קשירה. בחודש מבורך זה מבשילים, בין השאר, הגויאבה, האנונה, האפרסמון וההדרים. עדיין יש רימונים על העץ וכמובן זיתים. על נושא המסיק והטיפול בזית קיימת ספרות ענפה וידע רב שנים ולכן לא נרחיב בנושא. עדיין ניתן ללקט פירות בר למכביר (ראו דפון קודם). אם עדיין לא הוספנו קומפוסט לעצים, זהו זמן טוב להוסיפו. נובמבר הוא זמן טוב לזרוע גידולי כיסוי בבוסתן. לגידולי כיסוי מספר תפקידים: הם שומרים על הקרקע מפני סחף ושחיקה ומונעים זליגה של מינרלים לעומק. הם מתחרים עם עשבי הבר, משמשים כבית גידול ומעשירים את המגוון הביולוגי בגינה ואף מעשירים את הבוסתן בחנקן- אם זורעים צמחים ממשפחת הפרפרניים כגון תלתן או בקיה. זרעים קטנים כזרעי התלתן, ניתן אפילו לפזר על גבי חיפוי קרקע. על מנת למנוע תחרות ישירה עם העצים מומלץ לא לזרוע את גידולי

הכיסוי צמוד לעץ, אלא להשאיר מרווח. שכבת חיפוי עבה סביב העץ וגידולי כיסוי במרווחים בין העצים יתנו לנו את התוצאה המיטבית.

קרקע:
אם ברצוננו להכשיר ערוגות לזריעה במהלך החודש, יש לבצע את ההכנות כאשר הקרקע לחה לכל היותר. אדמה כבדה רטובה נוטה להתהדק (תלוי בתכולת החרסית בקרקע) ואם הידקנו את האדמה בעת הכנת הערוגה, יצא שכרנו בהפסדנו. בקרקעות חוליות בהן תכולת החרסית נמוכה, לא קיימת בעיית הידוק ולכן בקרקעות החוליות של מישור החוף, ניתן לבצע עיבודים גם אם הקרקע לחה. כמות החומר האורגני בקרקע היא גורם משמעותי במניעת הידוק וביכולת הקרקע לאחוז מים ולכן נשאף להוסיף קומפוסט וחיפוי ממקור צמחי לאורך השנים. על ידי כך אנו משפרים את המבנה הפיזי של הקרקע ומאפשרים למגוון גדול של אורגניזמים להתבסס בה. בתמורה נקבל שיפור באחיזת המים, קליטת מינרלים על ידי שורשי הצמחים ועמידות מוגברת בתנאי עקה.

השקיה וניקוז:
עד הגשם המשמעותי הראשון (לפחות 30 מ"מ, מינימום המאפשר שטיפת מלחים ומניעת המלחה) כדאי להמשיך בהשקיה סדורה ואחרי הגשם לעקוב ולהמשיך בהשקיה לפי הצורך. יש לשים לב במיוחד לשתילים חדשים אשר עלולים להתייבש בקלות ולהקפיד שהקרקע תהיה לחה בסביבתם, עד אשר יצמיחו שורשים ויתבססו טוב יותר בקרקע. זו גם ההזדמנות לוודא שהערוגות מנוקזות, ותעלות מרחיקות את עודפי המים ומונעות הצפות בקרבת הגידולים. שבילים מוצפים וקרקע בוצית יקשו עלינו להגיע אל הגידולים בחורף והרבה יותר נעים לעבוד בערוגה נגישה.

מזיקים
ירידת הטמפרטורות בחודש נובמבר גורמת להפחתה מסוימת בפעילות החרקים, אולם זהו הזמן בו מתחילים להופיע גלי פשפשאים ופרפרי החורף ויש לחפש את ביצי הפרפרים על גבי העלים. ככלל, אנו רוצים לעודד מגוון ביולוגי ולכן הפרפרים רצויים בגינה, אולם אם עשרות זחלים, של לבנין הכרוב לדוגמא, המתפתחים באין מפריע בתוך הכרוב או הברוקולי יגרמו לנו לפסד ביבול. כיסוי הגידולים הרגישים ברשתות, אל-בד (אגריל) או מעבר תדיר, זיהוי וניקוי הביצים או זחלים קטנים, יכול לסייע במיוחד בשלבי הגידול הראשונים והתבססות הצמחים. ניתן להשאיר חלק מהביצים/זחלים על מנת לעודד אויבים טבעיים, הזקוקים לחרק המטרה שלהם. אין טעם לנסות ליצור גינה סטרילית ובד"כ יגיעו המזיקים לפני אויביהם הטבעיים. האסטרטגיה המתאימה היא הגדלת המגוון הביולוגי ושאיפה להגיע לאיזון ולא ניסיון להילחם בכלל החרקים. בדפון הקודם הזכרנו מספר דרכים לעידוד המגוון הביולוגי (ראו דפון חודש אוקטובר), ונוסיף על אלה מספר דרכים למשוך ציפורים, כגון שתילת שיחים סבוכים (קינון של ציפורי שיר), בניית תיבות קינון, אמבט ציפורים מוגבה והשארת מיני דגנים רב שנתיים (זיף נוצה, אשבול, זקנן) שהם חומר אהוב על הציפורים לבניית קינים.
תנאי הלחות המוגברים וטמפרטורות מתונות מתאימים לחלזונות ולחשופיות אשר יתחילו לשוטט בגינה וכן למיני אקריות וכנימות. איסוף ידני של חלזונות הוא משימה מצוינת להפעלת ילדים בגינה. יש המציעים גם להניח פסי נחושת כמחסומים על מקומות מועדים לפורענות וללפף חוטי נחושת כקפיץ על גזעי עצים רגישים.
אם הצמחים שלנו חסונים ובריאים, יהיו בדרך כלל כנימות מזיק משני ונצטרך לטפל בהן רק כאשר יש התפרצות של ממש (במידה ויש לנו צמח נגוע במיוחד, מומלץ לעקרו בשלמותו ולסלקו מן הגינה). יש הטוענים כי מיני "תרופות סבתא" כגון מיצויי שום או פלפל חריף יכולים לפעול להרחקת נגעים אך גישה זו שנויה במחלוקת בקרב אנשי המקצוע.

פקיד היערות, משרד החקלאות ופיתוח הכפר, דרך המכבים, ראשון לציון, ת"ד 30, בית דגן 5025001
טלפון: 03-9485816; פקס: 03-9485264; דוא"ל: trees@moag.gov.il

אחרים מציעים לעשות שימוש כנגד כנימות במתכונים הבאים:

- כפית סבון כלים + כפית אלכוהול 70% ב 1 ליטר מים בריסוס מקומי כנגד כנימות עלה וכנימות עש.
- 20 מ"ל סבון כלים + 20 מ"ל שמן בישול + 10מ"ל אלכוהול 70% ב5 ליטר מים בריסוס כנגד כנימות יותר עקשניות מסוגים אחרים).
- שתילי סלרי, שומר, אזוב ועוד ימשכו אליהם אויבים טבעיים ויספקו להם מחסה, שתילים אחרים כגון טרגון, טגטס וזוטה הנמצאים בפריחה יוכלו לספק להם מזון זמני.

<u>עשבים</u>

אירועי הגשם הצפויים בנובמבר ינביטו את עשבי הבר גם באזורים בהם לא השקנו. אם נדע לזהות את העשבים עוד משלב הפסיגים (שני עלים ראשונים) או קצת יותר מאוחר כאשר העלים האמתיים מתחילים לצמוח, נוכל לטפל מבעוד מועד בצמחי בר העלולים להוות בעיה בהמשך. עשבים חלוצים בקרקעות מופרות (כמו הגינה שלנו) כגון חלמיות, חרדלים וגדילנים המגיעים בדרך כלל לגודל ניכר (ויהיו נהדרים במרק חורפי), כדאי לעשב כבר בתחילת הצימוח ולחסוך לנו עבודה קשה יותר בהמשך העונה. ניתן ואף כדאי להשאיר מגוון של עשביית בר בשולי הגינה או באזורים אשר הוגדרו לכך מראש (עידוד מגוון ביולוגי), אולם לא בגן הירק. עשבים שעישבנו לפני פריחה כדאי להשאיר בערימה וכאשר יתייבשו נוכל להשתמש בהם כחיפוי קרקע מקומי לתות-שדה למשל ("CHOP-&-DROP").
הגשמים והטמפרטורות הנוחות ינביטו גם שלל צמחים זרים ואף כאלו המוגדרים כצמחים פולשים. נזכיר כאן את הירבוזים למיניהם, אמברוסיה מכונסת, צחר כחלחל ושיטה מכחילה, אשר מהם כדאי להיפטר ולא לתת להם להכות שורש בגינתנו.

<u>מחלות צמחים</u>

בחודש נובמבר יתכן ונפגוש מחלות פטריתיות כגון החילדון והקימחון, אשר תנאי הסביבה מתאימים להתפתחותן. בצמחים רב שנתיים כגון צמחי תבלין, שיחים ועצים ניתן להסיר חלקים נגועים, אולם אם נתקף גן הירק בפטרייה כלשהי, כדאי לנסות להדביר. ראשית בעזרת שיטות פשוטות כשטיפה במים או ניקוי פני העלה בעזרת חומץ ולהמשיך, אם יש צורך, באמצעים חריפים יותר כריסוס בחלב נגד קימחון, מיצוי קומפוסט או שמנים צמחיים. רק במידה ולא הצלחנו להיפטר מן המחלה ויבול הגינה בסכנה, יש להשתמש בחומרים מסחריים וגם מהם מוצע לבחור את המאושרים לשימוש בחקלאות האורגנית. גיזומי שמלה לעצי פרי והרחקת ענפים מכופפים מפני הקרקע ימנעו התזות בוץ על הענפים וימנעו ממחלות קרקע לפגוע בפירות.